

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI SOMATIK KOMPONENTLI TOPISHMOQLARNING STRUKTUR VA LEKSIK-SEMANTIK TAHLILI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19512226>

Raxmonqulova Yoqutxon To'xtasin qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi somatik (tana a‘zolariga oid) komponentli topishmoqlarning lingvistik xususiyatlari, ularning strukturaviy va leksik-semantik jihatlari qiyosiy-taqoslash usuli orqali tahlil qilingan. Tadqiqotda somatizmlarning metaforik va metonimik ko‘chma ma‘nolari, ularning milliy-madaniy konsepsiyalardagi o‘rni hamda ikki til o‘rtasidagi tipologik o‘xshashlik va farqlar ochib berilgan. Maqolada somatik frazeologizmlar va paremiyalarning semantik maydoni tasnifi keltirilgan bo‘lib, ularning kognitiv asoslari yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *somatizm, topishmoq, metafora, metonimiya, konsept, lingvomadaniyshunoslik, qiyosiy tahlil, ingliz tili, o‘zbek tili, semantika.*

Abstract. *This article presents a comparative analysis of the linguistic features, structural, and lexico-semantic aspects of riddles with somatic (body part-related) components in English and Uzbek languages. The study reveals the metaphorical and metonymic figurative meanings of somatisms, their role in national-cultural concepts, and typological similarities and differences between the two languages. The article provides a classification of the semantic field of somatic phraseologies and paremias, highlighting their cognitive foundations.*

Keywords: *somaticism, riddle, metaphor, metonymy, concept, linguoculturology, comparative analysis, English language, Uzbek language, semantics.*

KIRISH

Tilshunoslik fanida antropotsentrik paradigma shakllanishi bilan inson va uning tili o‘rtasidagi bog‘liqlik masalalari yangi bosqichga ko‘tarildi. Inson o‘z atrof-muhitni anglash jarayonida eng yaqin va tushunarli obyekt sifatida o‘z tanasidan foydalanadi. Bu jarayon "tanadan dunyoga" (from body to world) printsipli asosida kechadi va til birliklarida, xususan, somatik leksikada

o‘z aksini topadi. Somatizmlar – bu inson tanasining turli a‘zolari va qismlari nomlarini bildiruvchi so‘zlar bo‘lib, ular nafaqat biologik tushunchalarni, balki murakkab psixologik, ijtimoiy va madaniy ma‘nolarni ham ifodalaydi. Folklor janrlari, xususan, topishmoqlar ushbu somatik leksikaning eng yorqin va obrazli namoyon bo‘lish maydonidir. Topishmoqlar xalq donishmandligining noyob shakli bo‘lib, unda predmet va

hodisalar yashirin, ramziy va o'yin-kulgu shaklida ta'riflanadi. Bu yerda somatik komponentlar ko'pincha metaforik va metonimik ko'chishlar orqali jonsiz narsalarga nisbatan qo'llanilib, ularning shakli, funksiyasi yoki joylashuvini aniq va ravshan tasvirlashga xizmat qiladi.

Ingliz va o'zbek tillari turli til oilalariga – mos ravishda hind-yevropa (german guruhi) va oltoy (turkiy guruh) tillariga mansub bo'lsa-da, insoniyatning umumiy biologik tabiati va dunyoni idrok etishdagi o'xshash kognitiv mexanizmlari tufayli ushbu tillardagi somatik topishmoqlarda kuchli tipologik o'xshashliklar mavjud. Shu bilan birga, har bir xalqning o'ziga xos tarixi, madaniyati, turmush tarzi va an'analari ushbu birliklarning semantik yuklamasida, ishlatilish chastotasida va assotsiativ bog'lanishlarida muayyan farqlarni keltirib chiqaradi. Masalan, ba'zi tana a'zolari bir til ma'lum bir madaniy konsept bilan chambarchas bog'langan bo'lsa, boshqa tilda u boshqa ma'nolarni anglatishi mumkin. Ushbu maqolaning maqsadi – ingliz va o'zbek tillaridagi somatik komponentli topishmoqlarning strukturaviy qurilishi va leksik-semantik xususiyatlarini aniqlash, ularning o'xshash va farqli jihatlarini ochib berish hamda milliy-xarakteristik jihatlarini tahlil qilishdir. Tadqiqot obyekti sifatida ikki tildagi eng keng tarqalgan somatik topishmoqlar tanlab olingan bo'lib, tadqiqot predmeti ularning lingvistik va kognitiv xususiyatlaridir.

Somatik leksika va uning ko'chma ma'nolari borasida jahon tilshunosligida keng qamrovli tadqiqotlar olib borilgan. G. Lakoff va M. Johnsonning kontseptual metafora nazariyasi insonning abstrakt tushunchalarni konkret, jismoniy tajribalar, xususan, tana orqali anglashini asoslab bergan [1]. Ularning fikricha, metafora nafaqat til bezagi, balki fikrlash usulidir. Somatizmlar esa ushbu fikrlash usulining eng yaqqol ko'rinishidir. Rus tilshunoslari N.D. Arutyunova, V.N. Telia va boshqalar somatik frazeologizmlarning semantik tabiatini o'rganar ekan, ularning milliy-madaniy xususiyatlariga alohida e'tibor qaratganlar [2]. O'zbek tilshunosligida esa F. Abdullayev, A. Yo'ldoshev, H. Zafarov kabi olimlar folklor janrlari, jumladan, topishmoqlarning lingvistik xususiyatlarini chuqur tahlil qilganlar [3]. Xorijiy tadqiqotchilar I. Opie va P. Opie bolalar folklori va topishmoqlarining strukturaviy xususiyatlarini o'rganishda muhim hissa qo'shganlar [4].

Ushbu tadqiqotda qiyosiy-taqoslash, strukturaviy tahlil, kognitiv tahlil va deskriptiv metodlardan foydalanilgan. Qiyosiy usul orqali ikki tildagi topishmoqlarning o'xshash va farqli jihatlarini aniqlandi. Strukturaviy tahlil topishmoqlarning sintaktik qurilishini o'rganishga imkon berdi. Kognitiv tahlil esa somatizmlarning qanday mental sxemalar (image schemas) asosida shakllanganligini ochib berdi. Tadqiqot materiallari sifatida ingliz va o'zbek tillaridagi klassik va zamonaviy topishmoqlar to'plamlari, shuningdek,

internet manbalaridagi folklor namunalaridan foydalanildi.

Somatizmlarning leksik-semantik xususiyatlari va ko'chma ma'no mexanizmlari

Topishmoqlarda somatik komponentlar bevosita o'zining to'g'ri (denotativ) ma'nosida emas, balki ko'chma (konnotativ) ma'noda ishlatiladi. Bu ko'chma ma'nolar asosan metafora va metonimiya vositalari orqali hosil bo'ladi. Metafora ikki predmet yoki hodisa o'rtasidagi o'xshashlikka asoslanadi. Masalan, ignaning teshigi inson ko'ziga shaklan o'xshagani uchun uni "ignaning ko'zi" deb atash metaforik ko'chish hisoblanadi. Metonimiya esa qo'shnilik yoki sabab-oqibat bog'liqligiga asoslanadi. Masalan, soat milini "soatning qo'li" deb atashda qo'lning harakatlanish funksiyasi asos qilib olingan.

Ingliz va o'zbek tillarida somatik topishmoqlarda eng faol ishlatiladigan tana a'zolari quyidagilardir: bosh (head), ko'z (eye), og'iz/tumshuq (mouth/snout), tish (tooth), quloq (ear), qo'l/oyoq (hand/foot/leg), bel (waist/back), yurak (heart). Har bir somatizm o'ziga xos semantik maydonga ega. Masalan, "ko'z" somatizmi ko'rish funksiyasidan tashqari, teshik, doira, markaz, diqqat obyekt kabi ma'nolarni anglatishi mumkin. "Og'iz" somatizmi esa gapirish funksiyasidan tashqari, kirish joyi, ochilish, suyuqlik chiqadigan joy kabi ma'nolarni bildiradi. Bu semantik kengayish insonning tanasi orqali atrof-muhutdagi buyumlarni kategorizatsiya qilish ehtiyojidan kelib chiqadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ingliz tilida somatizmlarning ko'p ma'noliligi (polysemy) o'zbek tiliga qaraganda biroz kengroq doiraga ega. Masalan, ingliz tilidagi "face" so'zi nafaqat inson yuzi, balki soat siferblati, binoning old tomoni, tog'ning yon bag'ri kabi ma'nolarni ham anglatadi va topishmoqlarda faol ishtirok etadi. O'zbek tilida esa "yuz" so'zi ko'proq inson yuzi yoki buyumning tekis sirti ma'nosida keladi, ammo ba'zi hollarda "bet" so'zi ham shu ma'noda ishlatilishi mumkin. Biroq, "face" ning keng qamrovliligi ingliz topishmoqlarida turli variatsiyalarni yaratishga imkon beradi [5].

Shuningdek, somatizmlarning emotsional-baholovchi qiymati ham mavjud. Ba'zi topishmoqlarda tana a'zolari orqali predmetga ijobiy yoki salbiy baho beriladi. Masalan, "cho'loq oyoq" (limping leg) iborasi stol yoki stolning singan oyog'ini tasvirlashda ishlatilishi mumkin, bu esa predmetning nuqsonli ekanligini bildiradi. Ingliz tilida esa "lame duck" iborasi siyosiy kontekstda kuchga ega bo'lmagan shaxsni anglatadi, ammo topishmoqlarda bu ko'proq jismoniy nuqsonni tasvirlash uchun ishlatiladi.

Strukturaviy tahlil: Sintaktik modellar va personifikatsiya

Topishmoqlarning strukturaviy qurilishi ularning qanday grammatik va sintaktik vositalar orqali shakllanganligini ko'rsatadi. Somatik komponentli topishmoqlarda eng keng tarqalgan strukturaviy model – bu personifikatsiya

(jonlantirish) hisoblanadi. Personifikatsiya orqali jonsiz predmetlar inson xususiyatlariga ega bo'lgan mavjudotlar sifatida tasvirlanadi. Bu esa tinglovchida qiziqish uyg'otadi va topishmoqning yechimini qiyinlashtiradi.

Ingliz va o'zbek tillarida somatik topishmoqlarning strukturaviy jihatdan uchta asosiy modeli ajratib ko'rsatiladi:

1. "Ega + Predikat" modeli (Inkorli predikat bilan):

Bu eng keng tarqalgan model bo'lib, unda predmetda ma'lum bir tana a'zosi borligi aytiladi, lekin shu tana a'zosiga xos bo'lgan funksiya bajarilmasligi ta'kidlanadi. Bu ziddiyat tinglovchini o'ylashga majbur qiladi.

O'zbek tilida: "Ko'zi bor, lekin ko'rmaydi." (Javob: Igna yoki Kartoshka)

Strukturaviy tahlil: Ega (Ko'zi) + Bog'lovchi (bor) + Qarama-qarshi bog'lovchi (lekin) + Ega (u, tushirilgan) + Inkorga ega fe'l (ko'rmaydi).

Ingliz tilida: "What has an eye but cannot see?" (Javob: A needle / A potato)

Strukturaviy tahlil: So'roq olmoshi (What) + Fe'l (has) + To'ldiruvchi (an eye) + Bog'lovchi (but) + Modal fe'l (cannot) + Asosiy fe'l (see).

Ikkala tilda ham strukturaviy o'xshashlik yaqqol ko'rinadi. Farqi shundaki, ingliz tilida modal fe'llar (can/cannot) orqali imkoniyat yoki imkoniyatsizlik aniq ifodalanadi, o'zbek tilida esa fe'lning inkor shakli (-ma/-me qo'shimchalari) orqali bu ma'no beriladi. Shuningdek, ingliz tilida "What has..." konstruktsiyasi standart shakl bo'lsa, o'zbek tilida "Nimaning ... bor?" yoki

shunchaki "... bor, lekin ..." shakllari ishlatiladi.

2. "Sifat + Ot" modeli (Tavsiflovchi):

Bu modelda tana a'zosi sifatida kelib, predmetning tashqi ko'rinishini yoki xususiyatini ochib beradi. Ko'pincha son kategorisi (ikki, to'rt, ko'p) ishlatiladi.

O'zbek tilida: "To'rt oyog'i bor, yura olmaydi." (Javob: Stol yoki Stul)

Ingliz tilida: "It has four legs but cannot walk." (Javob: A table / A chair)

Bu yerda ham strukturaviy parallelizm mavjud. "Oyoq" (leg) so'zi ikkala tilda ham mebelning tayanch qismi uchun ishlatiladi. Bu universal metaforadir, chunki inson oyoqlari tanani ushlab turgani kabi, stol oyog'i ham stolni ushlab turadi.

3. Murakkab sintaktik konstruktsiyalar (Qo'shma gaplar):

Ba'zi topishmoqlarda bir nechta somatik komponentlar ishtirok etadi va ularning har biri uchun alohida xususiyatlar sanab o'tiladi.

O'zbek tilida: "Tili bor, gapirmaydi; qulog'i bor, eshitmaydi." (Javob: Choynak)

Ingliz tilida: "It has a spout but doesn't pour; it has a handle but doesn't hold." (Javob: Teapot)

Izoh: Ingliz tilida choynakning "burni" uchun maxsus "spout" so'zi ishlatiladi, ammo bolalar topishmoqlarida ba'zan "mouth" ham ishlatilishi mumkin. "Handle" (tutqich) esa "quloq" yoki "qo'l" metaforasi bilan bog'liq bo'lishi mumkin, ammo ingliz tilida "ear" (quloq)

ko'proq idishlarning yon tutqichlari uchun ishlatiladi (masalan, chashka qulog'i). O'zbek tilida choynakning tutqichi "qulog'i" deb atalmaydi, lekin "qulog'i bor, eshitmaydi" deganda aynan choynak yoki shunga o'xshash idish tushuniladi, bu yerda "quloq" so'zi shaklan o'xshashlik asosida kelgan.

Personifikatsiya darajasi ingliz tilidagi topishmoqlarda biroz yuqoriroq bo'lishi kuzatiladi. Ingliz tilida "I have..." (Menda ... bor) shaklida birinchi shaxs orqali murojaat qilish holatlari ko'p uchraydi, bu esa topishmoqni yanada jonli va o'yinbop qiladi. O'zbek tilida esa ko'proq uchinchi shaxs yoki nomsiz shakllar ("Bor", "Yo'q") ustunlik qiladi.

Leksik-semantik taqqoslash:
Universalizm va milliy xususiyatlar

Somatik topishmoqlarni tahlil qilishda ikki yo'nalish ajralib turadi: universal semantik o'xshashliklar va milliy-xarakteristik farqlar. Universal o'xshashliklar insoniyatning umumiy biologik tajribasi va atrof-muhitni idrok etishdagi o'xshashliklar bilan izohlanadi. Milliy farqlar esa har bir xalqning madaniyati, an'analari, turmush tarzi va til tizimining o'ziga xosligi bilan bog'liq.

Universal semantik maydonlar:

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, quyidagi somatizmlar ikkala tilda deyarli bir xil ma'nolarda va o'xshash kontekstlarda ishlatiladi:

1. Ko'z (Eye): Ikkala tilda ham "ko'z" so'zi kichik teshik yoki o'yma joy ma'nosida keladi.

O'zb: Ignaning ko'zi.

Ing: Eye of a needle.

Semantika: Shakliy o'xshashlik. Ignaning teshigi inson ko'zining shakliga o'xshaydi.

2. Tish (Tooth): Tishsimon chiqindilar yoki arra tishlari.

O'zb: Taroqning tishi, arraning tishi.

Ing: Comb's teeth, Saw's teeth.

Semantika: Funktsional va shakliy o'xshashlik. Taroq tishlari sochni tarashda, arra tishlari yog'ochni kesishda ishlatiladi, ularning shakli inson tishlariga o'xshaydi.

3. Oyoq/Leg: Tayanch qismi.

O'zb: Stolning oyog'i, stulning oyog'i.

Ing: Table legs, Chair legs.

Semantika: Funktsional o'xshashlik. Tayanch vazifasini bajarish.

4. Bosh/Head: Yuqori qism yoki uch qism.

O'zb: Mixning boshi, matchboxning boshi.

Ing: Head of a nail, Head of a match.

Semantika: Joylashuv va shakl o'xshashligi.

Ushbu misollar shuni ko'rsatadiki, somatik metaforalarning asosiy qismi universaldır va til oilasidan qat'i nazar, barcha xalqlarda o'xshash shakllanadi. Bu kognitiv tilshunoslikdagi "embodied cognition" (tananing ishtirokidagi kognitsiya) g'oyasini tasdiqlaydi [6].

Milliy-xarakteristik farqlar:

Biroq, ba'zi somatizmlar milliy madaniyatga qarab farq qiladi yoki o'ziga xos assotsiatsiyalarni keltirib chiqaradi.

A) "Yurak" (Heart) Konsepti:

Ingliz tilida "heart" soʻzi geometrik shakl yoki oʻsimlikning markaziy qismi sifatida topishmoqlarda faol ishlatiladi.

Riddle: "I have a heart that doesn't beat." (Javob: Artichoke - artikshok yoki Playing card - oʻyin kartasi).

Tahlil: Artikshok oʻsimligining ichki qismi yurak shaklida boʻlgani uchun shunday ataladi. Oʻyin kartasida esa yurak rasmi bor.

Oʻzbek tilida: Artikshok keng madaniyatida artikshok keng tarqalmaganligi sababli, bunday topishmoq mavjud emas. "Yurak" soʻzi oʻzbek tilida koʻproq emotsional holat, jasorat yoki markaz maʼnosida keladi, ammo topishmoqlarda jonsiz narsalarga nisbatan kam qoʻllanadi. Agar qoʻllanilsa ham, bu koʻproq maqol yoki iboralarda uchraydi.

B) "Burun" (Nose) va "Tumshuq" (Snout/Beak) Konseptlari:

Ingliz tilida "nose" soʻzi buyumlarning uchqir qismi uchun juda faol ishlatiladi.

Riddle: "What has a nose but cannot smell?" (Javob: A teapot / A shoe).

Tahlil: Choynakning suv quyiladigan qismi "nose" deb ataladi. Oyoq kiyimining oldingi qismi ham baʼzan "nose" deyiladi.

Oʻzbek tilida: Choynakning shu qismi "burni" deb ataladi. Shuning uchun "Burni bor, lekin hidlamaydi" degan topishmoq oʻzbek tilida ham mavjud. Biroq, oʻzbek tilida baʼzi hollarda "tumshugʻi" soʻzi ham ishlatilishi mumkin, bu esa hayvonot olami bilan

bogʻliq assotsiatsiyani kuchaytiradi. Ingliz tilida "snout" soʻzi hayvonlar tumshugʻi uchun ishlatiladi, ammo topishmoqlarda "nose" koʻproq qoʻllanadi, chunki u neytralroq va kengroq maʼnoga ega.

C) "Quloq" (Ear) Konsepti:

Bu eng qiziqarli farqlardan biridir. Ingliz tilida "ear" soʻzi donli ekinlarning boshogʻi uchun ishlatiladi.

Riddle: "What has ears but cannot hear?" (Javob: Corn / Wheat).

Tahlil: Makkajoʻxori yoki bugʻdoy boshogʻidagi ipaklar yoki yaproqlar quloqqa oʻxshatiladi.

Oʻzbek tilida: Makkajoʻxoring shu qismi "sochi" yoki "boshogʻi" deb ataladi, "qulogʻi" deb atalmaydi. Shuning uchun "Qulogʻi bor, lekin eshitmaydi" degan topishmoq makkajoʻxoriga nisbatan qoʻllanilmaydi. Oʻzbek tilida bu topishmoq koʻproq choynak, idish yoki hatto ayrim mebellar (quloqli stul) ga nisbatan qoʻllaniladi. Bu yerda madaniy-botanik farq yaqqol koʻrinadi [7].

D) "Bel" (Waist) Konsepti:

Ingliz tilida "waist" soʻzi daryoning tor joyi yoki soatning ingichka qismi uchun ishlatilishi mumkin.

Riddle: "I have a waist but no hips." (Javob: An hourglass - qum soat).

Oʻzbek tilida: Qum soatning ingichka qismi "beli" deb ataladi. "Beli bor, lekin soni yoʻq." Bu oʻxshashlik mavjud. Biroq, daryo uchun oʻzbek tilida "daryoning beli" iborasi shevalarda uchrasa-da, adabiy tilda va topishmoqlarda kam ishlatiladi. Ingliz

tilida esa "waist of the river" iborasi ma'lum darajada tanilgan.

Kognitiv tahlil: Image Schemas va Kontseptual Integratsiya

Kognitiv tilshunoslik nuqtai nazaridan, somatik topishmoqlar ma'lum kognitiv sxemalar (image schemas) asosida shakllanadi. Bu sxemalar insonning tanasi orqali dunyoni idrok etishdagi dastlabki tajribalaridir. Eng muhim sxemalar quyidagilardir:

1. CONTAINER (Idish) Sxemasi: Inson tanasi idish sifatida qaraladi. Og'iz – bu kirish/chiqish joyi. Qorin – saqlash joyi.

Misollar: "Og'zi bor, lekin gapirmaydi" (Daryo, Ko'za). Ingliz tilida: "Mouth but doesn't speak" (River, Jar).

Kognitiv asos: Daryo suvni "og'zi" orqali dengizga oqizadi yoki to'kadi. Bu yerda suv oqimi nutqqa o'xshatiladi (metafora). Idishning og'zi esa narsalarni ichiga oladi yoki chiqaradi.

2. PART-WHOLE (Qism-Butun) Sxemasi: Tana a'zolari butunning funksional qismi sifatida qaraladi.

Misollar: "Stolning oyog'i". Ingliz tilida: "Table legs".

Kognitiv asos: Inson oyoqlari tanani ushlab turgani kabi, stol oyog'i stolni ushlab turadi. Bu funksional o'xshashlik asosidagi metaforadir.

3. UP-DOWN (Yuqori-Past) Sxemasi: Bosh yuqorida, oyoq pastda joylashgan.

Misollar: "Boshi bor, lekin miyasi yo'q" (Mix, Igna). Ingliz tilida: "Head but no brain" (Nail, Pin).

Kognitiv asos: Buyumning yuqori qismi boshga o'xshatiladi. Bu vertikal orientatsiya sxemasidir.

4. LINKAGE (Bog'lanish) Sxemasi: Qo'l va barmoqlar ushlab va bog'lash funksiyasini bajaradi.

Misollar: "Qo'li bor, lekin ushlay olmaydi" (Soat). Ingliz tilida: "Hands but cannot clap" (Clock).

Kognitiv asos: Soat millari qo'lga o'xshaydi, chunki ular harakatlanadi va vaqtni "ko'rsatadi" (ishora qiladi).

Kontseptual integratsiya nazariyasiga ko'ra, topishmoq yechimi ikki turli domen (tana a'zosi domeni va predmet domeni) o'rtasidagi bog'lanishni topishni talab qiladi. Tinglovchi avval tana a'zosining xususiyatlarini faollashtiradi, so'ngra bu xususiyatlarga ega bo'lgan, lekin inson bo'lmagan predmetni qidiradi. Bu jarayon kognitiv qidiruv va kreativ fikrlashni talab qiladi [8].

Xulosa

Olib borilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, ingliz va o'zbek tillaridagi somatik komponentli topishmoqlar quyidagi xulosalarga asos bo'la oladi:

Birinchiidan, ikkala tilda ham somatik topishmoqlar asosan personifikatsiya (jonlantirish) usuliga asoslangan bo'lib, "Tana a'zosi bor, lekin [funksiyasi] yo'q" degan ziddiyatli strukturaga ega. Bu strukturaviy o'xshashlik insoniyatning umumiy kognitiv mexanizmlaridan dalolat beradi.

Ikkinchidan, leksik-semantik jihatdan ko'z, tish, oyoq, bosh kabi somatizmlarning ko'chma ma'nolari ikkala tilda deyarli bir xil. Bu universal semantik maydonlar inson tanasining tuzilishi va funksiyasining barcha xalqlar uchun bir xil ekanligi bilan izohlanadi. Metaforik va metonimik ko'chishlar ikkala tilda ham o'xshash prinsiplar asosida amalga oshadi.

Uchinchidan, milliy-xarakteristik farqlar asosan madaniy realiya va an'analar bilan bog'liq. Masalan, makkajo'xorining "qulog'i" (inglizcha "corn ears") yoki artichokning "yuragi" (inglizcha "artichoke heart") kabi misollar faqat ma'lum bir madaniyatga xos bo'lib, ularning topishmoqlardagi ishtiroki milliy botanika va oshxona madaniyati bilan belgilanadi. Ingliz tilida somatizmlarning ko'p ma'noliligi (polysemy) topishmoqlarda kengroq qo'llanilsa, o'zbek tilida an'anaviy barqaror iboralar va epitelar ustunlik qiladi.

To'rtinchidan, kognitiv tahlil shuni ko'rsatdiki, somatik topishmoqlar CONTAINER, PART-WHOLE, UP-DOWN kabi universal image sxemalariga asoslanadi. Bu sxemalar insonning tanasi orqali dunyoni idrok etishdagi dastlabki tajribalaridir va til orqali avlodlarga uzatiladi.

Ushbu tahlil shuni ko'rsatadiki, somatik topishmoqlar nafaqat til o'yini, balki milliy dunyoqarash va kognitiv jarayonlarni o'rganishda muhim manba hisoblanadi. Kelajakda ushbu topishmoqlarni ikkinchi tilni o'qitish metodikasiga integratsiyalashish o'quvchilarning lug'at boyligini, madaniy kompetensiyasini va kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin. Shuningdek, turli tillardagi somatik frazeologizmlarni qiyosiy o'rganish tilshunoslikdagi universal va milliy qonuniyatlarni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

[1] Lakoff, G., & Johnson, M. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, 1980. – P. 15–20.

[2] Телия В.Н. *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. – М.: Языки русской культуры, 1996. – С. 145–150.

[3] Abdullayev F. *O'zbek tilining leksikologiyasi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – B. 88–92.

[4] Opie, I., & Opie, P. *The Lore and Language of Schoolchildren*. Oxford University Press, 1959. – P. 210–215.

[5] Dirven, R., & Verspoor, M. *Cognitive Exploration of Language and Linguistics*. John Benjamins, 2004. – P. 112–118.

- [6] Johnson, M. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. University of Chicago Press, 1987. – P. 30–35.
- [7] Zafarov H. *O‘zbek folklori janrlari*. – Toshkent: Sharq, 2010. – B. 156–160.
- [8] Fauconnier, G., & Turner, M. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. Basic Books, 2002. – P. 40–45.